

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ПРИХОВАНИХ РЕАЛЬНИХ ФАКТІВ У ПЕРЕКЛАДІ З МЕТОЮ ЗБЕРЕЖЕННЯ АВТОРСЬКОГО ЗАДУМУ

METHODS OF REPRODUCING HIDDEN REAL FACTS IN TRANSLATION WITH THE PURPOSE OF PRESERVING THE AUTHOR'S INTENT

Шум О.В.,

orcid.org/0000-0002-4638-843X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов факультету психології та соціології

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У цьому дослідженні значна увага приділена розгляду індивідуальних особливостей стилів автора та перекладача. Процес перекладу художнього тексту є багатограним – складним та захопливим дійством одночасно. Серед сучасних перекладознавців точиться чимало дискусій стосовно межі між авторським «я» та «я» перекладача. У нижченаведеній розвідці розглянуто вибіркові описи та авторські лексичні видозміни із політичного сатиричного роману «Оленіада» І. Роздобудько (2014) та психологічного роману «Тільки нікому про це не кажи» І. Карпи (2022). Дослідження охоплює короткий огляд теоретичного матеріалу та поглядів науковців стосовно питання індивідуальних стилів автора і перекладача, чинників, що впливають на їх формування, а також взаємодії письменника та перекладача як співавтора цільового художнього тексту з метою створення якісного перекладу. Предметом розвідки розглядаються засоби та способи передачі (перекладацькі трансформації) англійською та німецькою мовами авторських образних описів, акронімів та прихованих антропонімів. Об'єктом дослідження виступають уривки та окремі приклади з романів «Оленіада» І. Роздобудько та «Тільки нікому про це не кажи» І. Карпи. Наведений у розвідці ілюстративний матеріал свідчить про багатство мови і професіоналізм авторок, але водночас створює чимало проблем для роботи перекладача, адже постає питання – максимально зберегти форму чи зміст. Якщо для відтворення частини авторських рис є можливим відшукати адекватні варіанти у цільовій мові, то частина засобів образності потребує кардинальних змін. У такому разі на передній план виходить детальний аналіз авторського задуму і прийняття рішення стосовно моментів, які варто змінити. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у пошуку найоптимальніших варіантів передачі авторських рис цільовою мовою.

Ключові слова: образність, опис, переклад, роман, стиль автора, стиль перекладача, трансформація, художній переклад.

In the following scientific research considerable attention is paid to the individual characteristics of the author's and translator's styles. The process of translating a fiction is a multifaceted, complex and fascinating activity. There is a lot of discussion among contemporary translation scholars about the boundary between the author's "self" and the translator's "self". The following article examines selected descriptions and authorial lexical modifications from the political satirical novel "The Oleniada" by I. Rozdobudko (2014) and the psychological novel "Just don't tell Anyone about it" by I. Karpa (2022). The study covers a brief overview of theoretical material and scholars' views on the issue of individual styles of the author and translator, factors influencing their formation, as well as the interaction of the writer and translator as co-authors of the target fiction in order to create a high-quality translation. The subject of the research is the means and methods of transferring (translation transformations) of author's figurative descriptions, acronyms and hidden anthroponyms into English and German. The object of the study is excerpts and individual examples from the novels "The Oleniada" by I. Rozdobudko and "Just don't tell anyone about it" by I. Karpa. The illustrative material presented in this paper demonstrates the richness of the language and the professionalism of the authors, but at the same time creates many problems for the translator, as the question arises whether to preserve the form or content as much as possible. While it is possible to find adequate variants in the target language to reproduce some of the author's features, some of the means of imagery require radical changes. In this case, a detailed analysis of the author's intention and decision-making on the points that should be changed come to the fore. Prospects for further research lie in finding the most optimal ways to convey the author's features in the target language.

Key words: imagery, description, translation, novel, author's style, translator's style, transformation, literary translation.

Постановка проблеми. Кожен художній текст є унікальним творінням автора, яке містить відмінні риси його творчості відповідно до творчого задуму. Часто перекладач як співавтор тексту перекладу постає перед дилемою – максимально зберегти зміст вихідного тексту чи вдатися до змін. Проблемаю може постати неспівпадіння у розумінні мети, використання засобів автором та перекладачем, а також роз-

ходження у визначенні цільової аудиторії. Перекладач художньої літератури завжди намагається зробити цільовий текст зрозумілішим читачеві, вживаючи різноманітні трансформації, але питання їх доцільності доволі часто залишається відкритим. Сьогодні перекладач та автор мають змогу співпрацювати та впливати один на одного, що полегшує визначення пріоритетів у перекладі, окреслення основної

мети, завдань, ідентифікації читацької аудиторії цільового тексту тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню вивчення особистості автора присвячували свої дослідження О. Єгорова, А. Потапова, Т. Некряч, В. Пушко, Р. Колесник, О. Чередниченко, С. Скрильник, Є. Хайдер та ін.; індивідуальний стиль перекладача предметно досліджували М. Іваницька [2], М. Новікова, А. Науменко [9], О. Мазур; О. Шум [13]. Порівнювали ідіостиль автора і стиль перекладача у своїх розвідках Л. Коломієць [5], О. Линтвар [6], О. Матвіїшин [7], А. Пермінова, О. Ребрій [10], Л. Томнюк [12], О. Шум [13] та ін.

Постановка завдання. Предметом дослідження нашої розвідки є способи та засоби відтворення німецькою та англійською мовами прихованих власних назв та описів із залученням реальних фактів з метою збереження ідентичності автора та полегшення розуміння цільовим читачем. Об'єктом дослідження виступають приклади жіночої художньої прози: політичний сатиричний роман «Оленіада» І. Роздобудько (2014) та психологічний роман «Тільки нікому про це не кажи» І. Карпи (2022). У нашій розвідці ставимо собі за мету визначити домінантні риси індивідуальної творчої особистості авторок, зокрема у використанні завуальованих антропонімів та прихованих фактів реального життя, зокрема політичних, а також особливості їх відтворення німецькою та англійською мовами, а відтак – дослідити перекладацькі засоби крізь призму мети та завдання перекладу та авторських задумів.

Виклад основного матеріалу. Художній переклад попри домінування авторського «я» завжди є комплексним творчим процесом, оскільки перекладач повинен не лише добре знати обидві робочі мови, але й бути всесторонньо обізнаною особистістю. Допитливість та досвід часто допомагають фахівцю відшукати найнесподіваніші способи передачі авторського стилю у перекладі. І йдеться тут не лише про еквівалентне або адекватне відтворення, а про максимальне наближення іншомовного читача до подій твору, створення ним яскравих уявних образів або появи асоціацій. Кожен перекладач у своїй практиці зустрічається із ситуаціями, коли письменник послуговується реаліями, промовистими іменами, суржилом, акронімами тощо із метою досягнення, наприклад, комічного ефекту. Проте далеко не завжди одразу вдається підібрати підходящий спосіб відтворення. Подекуди доводиться застосовувати різні трансформації, щоб максимально наблизити читача до ефекту тексту

оригіналу. Отже, це важка праця та творчий процес одночасно. Найскладнішими завданнями для перекладача у рамках теми нашого дослідження, вважаємо, є передача прихованих образів або відтворення переінакшених імен реальних (політичних, медійних, літературних тощо) осіб, які були популярними у певний період часу. Транслятор постає перед дилемою: максимально зберегти форму оригіналу чи взяти на себе більше повноважень співавтора цільового тексту і наблизити читача до авторського задуму.

Аналіз особливостей перекладу можна віднайти у багатьох суміжних науках, зокрема філософії. Так, засновник філософської герменевтики Г. Гадамер вважає, що переклад означає спробу нового світлення, наміру подати щось у новому світлі. Той, хто перекладає, мусить брати на себе відповідальність за виконання такого завдання, він повинен сказати з усією точністю, як саме він розуміє текст. Як зазначає вчений, *стиль* є чимось більшим, ніж непотрібна й сумнівна декорація, тобто фактором, який забезпечує можливості прочитання тексту, однак ставить при цьому перед перекладом постійне завдання наближатися до цього тексту. І йдеться тут не про ремісницьку роботу. Переклад – це наче міст між двома мовами, що з'єднує два береги одного материка. Через такі мости струменить жвавий транспортний потік. Саме це показник роботи перекладача [1, с. 148, 152].

Перекладознавиця М. Іваницька у своїх дослідженнях зауважує, що політично-ідеологічні та соціокультурні чинники мають вплив не лише на діяльність перекладачів на макрорівні (вибір твору або автора для перекладу, просування перекладу, орієнтація на певну цільову групу з її світоглядом та ідеологією, обрамлення перекладу додатковими текстами), але й на перекладацькі рішення на макрорівні (прийоми відтворення певних одиниць, передача імен та номенклатури, збереження або незбереження національного колориту тощо). Дослідниця вважає, що дотепер українське перекладознавство не звертало особливої уваги на такі чинники впливу на переклад, а от культурологічні чи лінгвокультурні проблеми перекладу були висвітлені різними науковцями доволі широко та в різних контекстах [2, с. 45–46].

О. Линтвар у свою чергу справедливо наголошує, що перекладачеві можуть допомогти проникнути у творчий метод письменника праці та спостереження його сучасників, літературних критиків, автобіографічні праці самого письменника тощо [6, с. 161]. На додачу до цього Л. Томнюк відмічає те, що наявність індиві-

дуальних рис перекладача у тексті перекладу зумовлена тим, що художній переклад потребує творчого підходу, тобто саме перекладач приймає рішення, які моменти художнього тексту трансформувати та визначає набір засобів для таких змін [12, с. 29].

На додачу до зазначеного вище перекладознавець А. Науменко підкреслював, що у перекладознавстві індивідуальний стиль перекладача є доволі важливим та водночас являє собою систему змістових і формальних особливостей тексту перекладу, що втілюють філологічні та професійні вподобання перекладача. Індивідуальний стиль перекладача за індивідуальний стиль перекладача за своєю змістовою структурою є більш складним, ніж індивідуальний стиль автора, тобто окрім типології лінгвістичних одиниць та типології їхнього конотативного вживання він містить типологію професіоналізму (професійні прийоми та засоби вирішення перекладацьких проблем) [9, с. 27–28].

Здійснюючи перекладацькі досліджень О. Ребрій зазначає, що інтерпретативне протистояння автора та читача оригіналу екстраполюється в площину відносин між перекладачем та читачем перекладу за рахунок того очевидного факту, що перекладач у своїй особі втілює водночас дві іпостасі: він є читачем (рецепієнтом) вихідного твору, але одночасно й автором перекладеного твору. Читання є співтворчим кроком літературної майстерності, адже сприйняття твору вимагає також праці уяви, пам'яті, зв'язування, завдяки якій те, що читається, не розсипається у свідомості на низку окремих незалежних кадрів та вражень, які тут же забуваються, а міцно згуртовується в органічну та цілісну картину життя [10, с. 171–172].

На думку О. Калустової, мову перекладу, або цільову мову варто розглядати як мову, якою здійснюється переклад твору. Цільова мова існує як сукупність насамперед оригінальних мовленневих реалізацій, у порівнянні з якими перекладних текстів набагато менше. Проте, зауважує науковиця, останні створюються у комунікативній ситуації, що характеризується впливом чинників, що не діють при створенні оригінальних текстів. Це, як вважає дослідниця, зокрема, дозволяє розглядати мову, реалізовану у перекладах, як окрему підсистему цільової мови [3, с. 105]. Продовжуючи розвивати цю думку, у працях перекладознавиці Г. Мірам віднаходимо твердження, що суб'єктивний компонент перекладацької діяльності напряму залежить від способу перекладу. Окрім того, на думку науковиці, на

ступінь суб'єктивності перекладу безпосередньо впливає жанр тексту оригіналу. Так, якщо здійснюється переклад наукової або технічної літератури – найважливішим завданням для перекладача є якнайточніша передача змісту оригіналу. Якщо йдеться про переклад художнього тексту, то перекладач має не стільки передати зміст, скільки створити адекватний образ та викликати у читача певні емоції та асоціації, для чого в арсеналі різних мов наявні різні мовностилістичні засоби [8, с. 5].

У досліджуваних нами прозових творах серед рис авторського стилю можна виділити образність. Ірен Роздобудько послуговується анаграмами та смисленневими замінами у творенні імен героїв з метою завуалювати та досягти комічного ефекту, зокрема це пов'язано з суспільно-політичною та мистецькою тематиками, наприклад [15]:

Приклад 1.

Андрій Хович (прим. письменник Юрій Андрухович);

Брати Парканови (прим. письменники Брати Капранови);

Великий Тато (прим. Батя – Президент Віктор Янукович);

Грета Беззулик (прим. телеведуча Ганна Беззулик);

Марта Ос (прим. письменниця Марія Матіос);

Меланія Вітермін'яло (прим. депутатка Наталія Вітренко);

пан Позалізянський (прим. письменник Лесь Подерв'янський);

пані N (прим. Леді Ю – депутатка Юлія Тимошенко);

Патрісія Поваляй (прим. співачка Таїсія Поваляй);

Роксолана Завушко (прим. письменниця Оксана Забужко);

Ян Євський (прим. телеведучий Данило Яневський);

«Багата Тася» (прим. телевізійний серіал «Бідна Настя»);

«Гарцюють всі!» (прим. танцювальне телевізійне шоу «Танцюють всі!»);

«Дванадцять оленів» (прим. роман Ю. Андруховича «Дванадцять обручів»);

«Наше – Краще!» (прим. політична партія «Наша Україна»);

«Снігові дослідження оленевого сексу» (прим. роман О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу»);

«Солона Оленюся» (прим. роман М. Матіос «Солодка Даруся»).

Оскільки події роману охоплюють початок 2000-х років, ми опитали 10 осіб віком від 30 до 50 років та 2 осіб у віці 21 та 25 років, які були читачами україномовного варіанту роману. 7 осіб у категорії від 30 до 50 років безпомилково поєднали приховані образи відомих особистостей та назв з оригіналами, при цьому вони зазначали, що прочитання супроводжувалося картинками з уяви (спогадами), що підсилювало комічний ефект, 3-є допустили по 2–3 помилки (не розпізнали особу чи назву). Респондент 25-річного віку розпізнав лише 60% запропонованих прикладів, а 21-річний – 32%. Таким чином, ми можемо дійти висновку, що образність напряму пов'язана з фоновією обізнаністю читача з тематикою речей, які описує автор. Зазначимо, що авторський прийом І. Роздобудько

значно ускладнює розуміння, навіть, для цільової аудиторії читачів, які були сучасниками подій роману. Для інших вікових категорій значно втрачається комічний ефект. Якщо ми говоримо про способи відтворення таких новотворів у тексті перекладу, то безумовно все залежить від цільової аудиторії. На нашу думку, якщо йдеться про таку ж вікову категорію, як учасники нашого опитування, то можливо подати зноски внизу тексту або наприкінці книги із коротким розшифруванням. Це дозволить обізнаному читачу уникнути звернення до цієї інформації, а читачу із браком фоновією інформації допоможе максимально наблизитися до змісту, але за умови хоча б часткового володіння загальновідомим історичним контекстом, наприклад:

(1) «Гарцюють всі!»	<p>GE „Alle galoppieren!“ EN „Everyone is running around“</p>	<p>*„You can dance“ – Tanz-Wettbewerb, in der eine Fachjury und die Zuschauer jede Woche entscheiden, wer das größte Talent auf dem Tanzparkett ist; *„You can dance“ – Dance competition in which an expert jury and the audience decide every week who is the greatest talent on the dance floor;</p>
(2) Андрій Хович	<p>GE <i>Andrij Chowytsch</i> EN <i>Andrii Chovych</i></p>	<p>*<i>Jurij Andruchowysch</i> – ein ukrainischer Schriftsteller, Dichter, Essayist und Übersetzer; *<i>Yurii Andrukhovych</i> – a Ukrainian writer, poet, essayist and translator.</p>

Існує також можливість заміни імен героїв та власних назв подібними відомими ширшому колу читачів (скажімо, європейські чи американські політики або письменники). Але для цього роману вважаємо це невиправданим.

Наступними розглянемо доволі образні описи з роману Ірени Карпи. Авторка уникає називати імена реальних осіб у тексті або замінювати їх, але читач, обізнаний з новинами світської хроніки, легко зіставляє факти:

Приклад 2.

Справа фотографа була гучна – видно, Марго пропустила початок, тож тепер ловила безліч «так йому і треба» в коментарях різної давності. <...>

«Це все підстава! – якомога переконливіше запевняв фотограф телекамери. – Я, навіть, знаю, хто за цим стоїть». (Але чомусь не казав хто.) «У нього просто хочуть віджати корабель!» – благоговійно відгукувалися знайомі фотографа про його баржу на Дніпрі (вона ж зазначений лофт). «Я ніколи не підозрював такого! – волав відомий продюсер старлеток. – Та якби знав, я перший дав би йому в морду!» <...>

Коли фотографа відпустили під заставу, громадськість вирішила – «відкупився» [14, с. 46–47].

Письменниця уникає використання імені славнозвісного світського завсідника, але опитані нами читачі зіставили факти та впізнали в описі гучну історію з відомим свого часу скандальним українським фотографом Олександром Ктиторчуком (прим. події кінця 2020 року). Респонденти віком від 30 до 50 упізнали цей образ на 70%, решта 30% частково згадали події, але не пригадали ані імені фотографа, ані його образу. Залежно від мети перекладу та цільової аудиторії ми пропонуємо або також уникнути прямого зазначення імені (не виключаємо наведення припущення у зносках наприкінці роману), або дещо замінити події опису, віднайшовши подібну кричущу історію, близьку читачу перекладного тексту (англомовного, німецькомовного тощо).

З огляду на тематику роману І. Карпа наводить ще один приклад:

Приклад 3.

«А що це тільки тепер помітили? – написала користувачка Mariya Mirabella у феміністичному пабліку. – Оно ж він на камери вихвалявся ще два роки тому своєю “справжньою любов’ю”, якій всі возрасти покорни! Чувак і не відстрілював, наскільки це хворо – казати, що “вона мені як дочка, з 14 років живу з нею, був її першим

чоловіком”! Пряма цитата, WTF! І норм – всі це схвалили: і менти, і публіка, і блять мамаша тієї співачки! А потім ще той поц волав, що вона втекла світ за очі. Серце блять йому розбила. А він же так хоче наживо побачити її доньку, яку вона чомусь – странно чому, да? – ховає. І байдуже, каже наш Ромео, що шлюб із іншим, ця маленька дівчинка йому як внучка. О боги! Прямим текстом. А наших тупих журналістів, крім жовтих подробиць його співжиття із зіркою (на той момент неповнолітньою!), нічого не цікавило». І серед глядачів тих, які називали її “неблагодарна тварь”, була абсолютна більшість...» <...> Марго й собі ставить реакцію «лють». Вона добре пригадує співачку, про яку йдеться – майже свою ровесницю. (Мама Марго завжди її ставила в приклад як таку собі доньку найкращої подруги: «Боже милий, така юна, а такий голос!») [14, с. 66].

Вищенаведений уривок психологічного роману також спонукає читача до образного мислення. Протягом останніх 10–15 років в Україні є декілька співачок, які мали подібний сумний досвід у своїй кар’єрі із продюсерами старшого віку, щонайменше дві із них мають доньок, але в пресі ми можемо знайти дуже подібні коментарі лише одного із продюсерів (прим. зі зрозумілих причин, які стосуються аморального вибору співачки, ми не вживаємо доцільним згадувати її ім’я у своєму дослідженні), а саме Юрія Фальоси. Усі респонденти віком від 30 до 50 років, які брали участь у нашому опитуванні асоціювали наведену історію саме з цією парою. Учасники віком 21 і 25 років мали сумнів щодо конкретного образу, звертаючись до образу збірного. Якби ми ставили собі за мету створити англійський чи німецькомовний варіант роману, скажімо, для емігрантів

останніх років віком від 30, ми б залишили стратегію оригіналу, якби ж йшлося про молодший вік цільового читача або читачів-іноземців, ми б відшукали подібну історію для країни-реципієнта.

Висновки. Отже, переклад є відповідальним творчим процесом, який вимагає від перекладача не лише високої кваліфікації у відповідній галузі, але й широкого спектру фонових знань. Саме обізнаність доволі часто допомагає фахівцю прийняти правильне рішення у виборі трансформацій так, щоб зберегти стиль автора і максимально занурити реципієнта у вир подій іншомовної культури. Сьогодні, на нашу думку, є величезною перевагою можливість співпраці перекладача та автора художнього твору, навіть змога отримати короткий авторський коментар до найпроблемніших моментів є величезною допомогою на шляху до створення іншомовного варіанту прози. Ми вважаємо перекладача співучасником автора на шляху створення цільового тексту, але безумовну першість у виборі стилістичних засобів віддаємо другому.

Підсумовуючи проаналізоване вище ми доходимо висновку, що україномовна жіноча художня проза є доволі різнобарвною та сповненою індивідуальними авторськими стилістичними елементами, що робить кожен твір не схожим на інший. У обох романах ми спостерігаємо використання засобів образності, які спрямовані на досягнення різного ефекту – комічного та дещо трагічного-сатиричного, проте способи їх відтворення у перекладі можуть суттєво різнитися залежно від мети цільового тексту. Перспективи подальших досліджень убачаємо у створенні англійських та німецькомовних варіантів романів і порівняльному аналізі використаних перекладацьких трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гадамер Г. Герменевтика і поетика. К.: Юніверс, 2001. 181 с.
2. Іваницька М. Міжкультурна компетентність перекладача у дзеркалі сучасних міжнародних контактів. *Наукові записки*. Серія: філологічні науки, 2023. (202). С. 44–53.
3. Калустова О. Мова перекладу та перекладна мова. *Культура народів Причорномор’я*. 2004. № 50. С. 105–109.
4. Козачук А. Стиль тексту з позиції перекладача. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Вип. 25, 2012. С. 58–61.
5. Коломієць Л. Віршовий переклад як метапоетичне письмо: проблема творчого методу перекладача. *Мовні і концептуальні картини світу*: Зб. наук. праць. К., 2002. № 7. С. 245–254.
6. Линтвар О. Індивідуальний авторський стиль (ідіостиль), ідіолект автора художнього твору. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2014. Вип. 44. С. 160–162.
7. Матвішин О. Художній переклад як особливий вид міжмовної та міжкультурної комунікації. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Збірник наукових праць. 2013. Вип. 11. С. 232–237.
8. Мірам Г. Барви перекладу (нотатки до лекційного курсу). Київ: Ніка-Центр, 2017. 139 с.

-
9. Науменко А. Складові індивідуального стилю перекладача як чинник, руйнуючий оригінал. *Наукові записки*. Серія «Філологічні науки» (мовознавство). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89 (1). С. 25–31.
10. Ребрій О. «Образ перекладача» vs «образ автора»: взаємодія чи протидія? *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2011. Вип. 56. С. 170–174.
11. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. К.: Факт; К.: Факт – Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2006. 342 с.
12. Томнюк Л. Ідіостилі автора і перекладача як фактори впливу на переклад поезії буковини. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. 2020. Том 31 (70). № 3. Ч. 3. С. 28–33.
13. Шум О. «Доперекладацький та перекладацький аналіз тексту (на прикладі роману «Оленіада» І. Роздобудько)». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: Серія «Філологія»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11 (79). С. 154–157.
14. Карпа І. Тільки нікому про це не кажи. К.: Книголав, 2022. 256 с.
15. Роздобудько І. Оленіада. Харків: Фоліо, 2014. 222 с.